ANGVSTIA, 1. 1996, p. 269-272

DIN VECHILE LEGĂTURI CULTURALE ALE BUZĂULUI CU TRANSILVANIA

Alexandru Gaiță

Odată cu ultimul deceniu al secolului al XVII-lea Buzăul se va integra în planul politico-cultural al domnitorului Constantin Brâncoveanu relativ la românii transilvăneni, aflați atunci sub o puternică presiune din partea autorităților habsburgice, plan a cărui secvență culturală cădea, în principal, asupra strălucitei personalități care a fost episcopul Mitrofan. Pe bună dreptate s-a afirmat că:

"*Stăpânirea habsburgică a reprezentat îndeosebi pentru români o primejdie acută atât din punct de vedere național cât și religios. Pe plan național, fiindcă va urmări să împiedice legăturile dintre românii din Transilvania și cei de peste Carpați, iar pe plan religios, pentru că va urmări să convertească la catolicism pe ortodocși*"[1].

Înscăunarea lui Mitrofan, în iunie 1691, la Buzău, nu a fost întâmplătoare și în calculele domnitorului, ce dorea să-i ajute pe românii transilvănenii prin tipăriturile ce vor ieși de aici în limba română, a intrat și aplanarea conflictului major dintre reprezentanții noului curent românesc, pe de o parte, și reprezentanții curții culturale grecizante ce afluiseră către noul Mecena al Orientului, vârfurile bisericii epocii obiedente Răsăritului și temătoare asupra capacității limbii noastre de a cuprinde dogma, pe de altă parte.

Eforturile depuse în tipărirea principalelor cărți de cult în românește, de cel ce nu fără o oarecare nostalgie mai semnase "Proin Huski", au fost notabile, "*că și noaptea o am făcut-o în unele vremi în loc de zi*".

Fără a minimaliza perioadele petrecute la Roma la "De Propaganda Fide" trebuie amintit că "*Activitatea tipografică de la sudul Carpaților a constituit temeiul studiilor lingvistice a corifeilor Școlii Ardelene, în cărțile românești aflând ei argumentele cu ajutorul cărora și-au întemeiat cea de a doua armă de luptă pentru obținerea drepturilor poporului român asuprit, originea romană a limbii*"[2].

Dacă multă vreme s-a crezut, în baza unor cercetări parțiale și conjucturale, că numărul tipăriturilor buzoiene pe arealul transilvan este redus, realitatea ivită în urma cercetărilor din deceniul opt este alta și trebuie să subliniem că suntem încă departe de a avea imaginea integrală.

Preocupările pentru păstrarea acestor nestemate ale culturii noastre vechi, care sunt cărțile, au venit în primul rând din partea celor care le-au achiziționat prin eforturi de cele mai multe ori colective, dat fiind prețul prohibitiv, și care au căutat prin diverse mijloace să le protejeze și să le transmită viitorimii în nădejdea credinței și limbii - cei doi stâlpi pe care ne-am sprijinit mereu.

Lor li se vor adăuga și marii ierarhi ai bisericii ardelene, ca Andrei Șaguna, care la 1855, prin ordinul 288, cerea preoților ca: "*Atât cărțile vechi ce nu se întrebuințează pentru slujirea bisericilor cât și acelea care cuprind numai învățături mântuitoare pentru preoți și creștini necesită îngrijirea mai conștiincioasă din mai multe privințe. Stricăciunea, pierderea și răpunerea lor este călcare de cele sfinte și o vătămare neiertată a averii bisericii, care în toată vremea trebuie păstrată întreagă și neatinsă de mâini rele. Niște asemenea cărți vechi fac literatura noastră bisericească și pe lângă această să privesc ca niște izvoare și visterii prețioase chiar și pentru cultura limbii noastre. Se poate zice că desprețuirea, nebăgarea*

www.cimec.ro / www.mnir.ro

în seamă și prăpădirea lor nu este numai un păcat mare către Biserica și către lucrurile ei, ci totodată este și o pagubă așa zicând chiar națională"[3].

Urmărind circulația vechilor tipărituri buzoiene în spațiul transilvan nu putem trece cu vederea că între primii donatori, către românii de aici, a fost chiar domnitorul Constantin Brâncoveanu, care la 22 februarie 1699 dona bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului faimoasele *Minee* ale lui Mitrofan, tipărite cu foarte puțin timp în urmă.

Gestul repetat va fi către mănăstirea Sâmbăta de Sus cu alte tipărituri buzoiene cum ar fi Triodul și Octoihul de la 1700, iar mai târziu Penticostarul de la 1701 va lua și el calea bisericii din Schei[4].

Mănăstirea Topliță un "*Negul vel căpitan za cazaci*" din Țara Românească îi dona tot Mineele de la 1698[5], iar în renumita bibliotecă Bathyaneum, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, ajungea prima tipăritură de la Buzău, *Pravoslavnica mărturisire*, de la 1691, în urma preluării bibliotecii cardinalului C. Migazzi de la Viena[6]. Aceeași tipăritură va ajunge în muzeul din Sebeș după ce va circula în zona Trâmpoaiele. Mama domnitorului, Stanca, și ea o Cantacuzină, va dona o *Pravoslavnică mărturisire*, la 1699 familiei negustorului transilvănean Șandru[7].

Molitvelnicul buzoian din 1699 de la Drăguș după ce va ajunge în Șchei va lua calea Sibiului la Mitropolie, la fila 200, recto, aflându-se rugăciunea de pomenire a achizitorilor săi în număr de 15, rezultând efortul comunitar[8].

Învățătura preoților pe scurt de șapte taine - de la 1702, Ion fiul lui Pas Gavril din Boziș, lângă Târnăveni, o dona bisericii satului, aducând-o din Țara Românească[9].

În protopopiatul Făgărașului, la parohiile Beclean și Râușor se aflau *Trioadele* buzoiene din 1700, care mai târziu vor ajunge la Mitropolia din Sibiu[10].

Un Stan Păun și fratele său din Sibiel achiziționau și ei un *Triod* de la 1700, la 77 de ani de la tipărirea sa pentru biserica satului lor[11].

Probabil după 1948 vor lua drumul Clujului o *Pravoslavnică mărturisire* și *Mineele* din 1698 care până atunci se aflaseră în Gimnaziul greco-catolic de la Blaj[12].

Intens folosite, *Mineele*, cu o limbă românească clară, vor fi dorite și cerute în parohiile și mănăstirile Transilvaniei, un set complet va fi prezent în mănăstirea Blajului de unde vor ajunge la biblioteca documentară "T. Cipariu"[12].

Aminteam mai sus de *Mineele* donate de Constantin Brâncoveanu bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și după însemnarea de pe unul dintre ele aflăm că: "*ostenitor în aducerea cărților au fost sluga Măriei Sale credincioase, dumnealui Jupân Stan Șoanu... și am scris eu protopop Văsii Hobanovici*"[14]. Intensa lor folosire rezultă și din faptul că între ianuarie-noiembrie 1727 Radu, fiul protopopului Radu Tempea, le va lega: "*acum a doua oară prin puțină osteneală a mult păcătosului rob, al stăpânului Hristos... pentru pomenirea noastră și a părinților*"[15].

Gestul domnitorului pentru cei din Șchei va fi consemnat pe filele *Mineelor* de la Buzău din luna februarie:

"*S-au milostivit (Connstantin Brâncoveanu) după alalte mile ce au făcut curată sfânta casă ce se află la Scheai lângă cetatea Brașov... s-au milostivit înduratul domn cu aceste... sfinte 12 Minee ce îmblă pre 12 luni în sfânta biserică, care pomană mare ca asta să o primească Dumnezeu întru împărăția ceriului, pre Măria Sa să trăiască în pace, cu bună sănătate, întru întărit și încornorat și blagoslovit scaunul Măriei Sale în mulți ani până la bătrânețe, cu toți ai Măriei Sale*"[16].

Un *Minei* al lunii septembrie va pleca de la Făgăraș în Schei într-un interval de timp

www.cimec.ro / www.mncr.ro

neprecizat ajungând apoi la Sibiu, acelaşi itinerar parcurgându-l şi cele din lunile mai şi iunie. Pe exemplarul din lunile mai-iunie apare semnătura marelui cărturar şi protopop Radu Tempea de la Braşov[17].

O *Liturghie* buzoiană din 1702 va circula, din 1717 şi până la 1760, în cele trei ţări româneşti, ajungând, în final, în Transilvania, la Cluj[18].

În zona Sătmarului, în comunele Pomi, Someşu şi Acina este prezentă o altă tipăritură buzoiană - *Apostolul* de la 1743[19], în Maramureş, la 1768, Timotei Bora din Vişeul de Jos aducea *Catavasierul* buzoian pe care-l achiziţionează în Moldova la Hârlău[20].

Spre 1700, în părţile Crişanei vine diacul buzoian Stănilă, aducând cu el şi *Îndreptarea legii*, lui comandându-i-se manuscrise după principalele cărţi de cult[21].

Stolnicul Constantin Cantacuzino, în jurul lui 1761, dona bisericii din satul Recea-Braşov un *Penticostar* din 1701, iar celei din Berevoiu Mic - Braşov un *Triod*[22].

Şi fratele stolnicului, spătarul Mihail Cantacuzino, nu a rămas mai prejos în gândul şi fapta dedicată românilor ardeleni, astfel o *Pravoslavnică mărturisire* la 1692 lua drumul Transilvaniei spre valea Gurghiului, la Hodac:

"*Această carte ce se numeşte mărturisirea împotriva credinţei a pravoslavnicilor creştini, care este dată de dumnealui Mihail Cantacuzino vel spătar părintelui popii lui Petru din Hudac, ca să fie pentru îndreptarea credincioşilor şi dumnealui de pomenire, aprilie 5 din leat 7230 (1692)*"[23].

Drumul acestui volum va continua, în 1746, la Solovăstru, tot pe valea Gurghiului, apoi la Sânger, lângă Luduş, de unde la 1760 este vândut ajungând pe la 1791 lângă Sighişoara, la Sidiriş[24].

În afara celor apropiaţi domnului care au făcut danii, în bani sau cărţi, pentru bisericile din Transilvania, s-au aflat şi unii dregători, ca vel stolnicul Radu Izvoranu, care la 3 ianuarie 1700 dona un *Molitvenic* de la 1699 bisericii Drăguş din Făgăraş. Şi în sate izolate din Humedoara, în Sălaj şi în Mureş cartea buzoiană a pătruns în ciuda unor acte de prohibiţie date de curtea de la Viena şi trebuie amintit că între acţiuni împotriva afluirii de carte românească, în Transilvania, s-a aflat şi ordinul dat de guvernatorul Sigismund Kornis la 1728[25].

Au urmat decretele thereziene din anii 1746 şi 1768[26], dar marea tragedie a intervenit în urma acţiunii generalului Bucow.

Apostolul de la 1742 este prezent şi el în zeci de exemplare, deşi în acelaşi an şi tiparniţa bucureşteană scosese şi ea unul. În 1755 sătenii din Someşul Rece - Cluj îl vor cumpăra, iar satele mureşene Răstolniţa şi Aţintiş vor intra în posesia unei rare tipărituri buzoiene, *Paraclitichi*, din 1749[27].

Prin eforturile şi clarviziunea politică a unui mare domnitor, dublate de un ierarh cu "nume nemuritor în cultura românească"[28] vechea carte buzoiană şi-a îndeplinit menirea, alături fiind şi "productele" celorlalte tiparniţe muntene şi moldovene.

Relativ la aceste bijuterii şi la importanţa lor pentru cei din Transilvania se afirmă pe drept că:

"*Oriunde a ajuns una din aceste cărţi, şi în mâinile oricui ar fi căzut-cărturar, preot, dascăl sau ţăran - ea a aprins năzuinţa românească, a învăţat românesţe, a făcut să tresalte de bucurie şi de speranţă pe toţi cei care i-au citit slovele şi i-au ascultat interpretările*"[29].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

NOTE

1. V. Netea, *Conștiința originii și a unității naționale în istoria poporului român*, București, 1980, p. 72.
2. Fl. Dudaș, *Vechi cărți românești călătoare*, București, 1987, p. 192.
3. D. Braicu, V. Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, 1980, p. 7.
4. C. Schian, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978, p. 88.
5. Ibidem.
6. E. Mârza, D. Drăghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba, secolele XVI-XVII, Catalog*. Alba Iulia, 1989, p. 154-155.
7. I. Cristache-Panait, *Circulația cărții de Buzău în Transilvania*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, vol. II, București; 1983, p. 380.
8. D. Braicu, V. Bunea, *op. cit.*, p. 149.
9. I. Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 381.
10. D. Braicu, V. Bunea, *op. cit.*, p. 149.
11. Idem, p. 150.
12. E. Mârza, D. Drăghiciu, *op. cit.*, p. 227.
13. Idem, p. 227.
14. D. Braicu, V. Bunea, *op. cit.*, p. 131.
15. Idem, p. 130.
16. Idem, p. 130-131.
17. Idem, p. 132.
18. I. Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 381.
19. V. Netea, *op. cit.*, p. 174.
20. Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 217.
21. Idem, p. 209.
22. Ibidem.
23. I. Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 380.
24. Ibidem.
25. St. Meteș, *Relațiile bisericii române ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1982, p. 17.
26. C. Tatai, *Gravorii din lemn de la Blaj, (1750-1830)*, în "*Apulum*", XII, 1974, p. 629.
27. E. Mihu, *Relațiile culturale dintre Țările Române oglindite în circulația cărții vechi din județul Mureș*, în "*Îndrumător pastoral*", III, 1979, p. 127 - (cf. I. Cristache-Panait, op. cit., p. 383).
28. A. Plămădeală, *Episcopi ai Buzăului în cultura română*, în "*Spiritualitate și cultură la Întorsura Carpaților*", vol. II, Buzău, 1983, p. 55.
29. V. Netea, *op. cit.*, p. 73.

FROM THE OLD CULTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN BUZĂU AND TRANSYLVANIA

(Summary)

The birth of the printing house of Buzău, dated 1691 and its being managed by the great man of culture who was Mitrofan, the Bishop, was part of the politic cultural design which the ruler Constantin Brâncoveanu had, in order to support the Romanian element in Transylvania.

The circulation of the religious books from Buzău are found in the Transylvania area, facilitated by the maintainance of the ancestors' language and creed, strengthened the consciousness of the people. The role of the printed books can nether be ignored, not limited, their vast majority having survived the vicissitudes of history, up to our time, being righteously considered as jewels of our cultural patrimony.

www.cimec.ro / www.mncr.ro